BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)

An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research

Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर होणारा परिणाम : भारतातील संधी आणि आव्हानांचा आर्थिक अभ्यास

विकास अरुणराव अमझरे

Email Id- vikasamzare1997@gmail.com

गोषवारा :-

कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही सध्याच्या काळातील सर्वाधिक वेगाने विकसित होणाऱ्या तंत्रज्ञानांपैकी एक आहे. उत्पादन, सेवा, बँकिंग, वित्त, शिक्षण, आरोग्य, व्यापार, शेती, वाहतूक, प्रशासन आणि माहिती-तंत्रज्ञान अशा विविध क्षेत्रांमध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा वापर वाढत आहे. या तांत्रिक परिवर्तनाचा रोजगाराच्या स्वरूपावर, कामगारांच्या कौशल्यांवर आणि विशेषतः युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर मोठा परिणाम होण्याची शक्यता आहे.

भारत हा मोठ्या युवा लोकसंख्येचा देश असल्यामुळे कृत्रिम बुद्धिमत्ता भारतासाठी एक मोठी संधी तसेच महत्त्वाचे आव्हान ठरू शकते. कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे उत्पादनक्षमता वाढणे, नवीन व्यवसाय निर्माण होणे, नवीन प्रकारच्या रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होणे आणि युवकांच्या कामाची कार्यक्षमता वाढणे शक्य आहे. दुसरीकडे, पुनरावृत्तीची आणि ठरावीक स्वरूपाची काही कामे यंत्राद्वारे केली जाऊ लागल्यामुळे पारंपरिक रोजगारांवर दबाव निर्माण होण्याची शक्यता आहे.

या संशोधनाचा मुख्य उद्देश कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा भारतीय युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर होणारा परिणाम अभ्यासणे हा आहे. या अभ्यासामध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे निर्माण होणाऱ्या रोजगाराच्या नवीन संधी, पारंपरिक रोजगारांवरील संभाव्य परिणाम, आवश्यक कौशल्यांमधील बदल, युवकांच्या कौशल्यविकासाची गरज, शिक्षणव्यवस्थेतील बदल, ग्रामीण व शहरी युवकांमधील डिजिटल दरी आणि सरकारी कौशल्यविकास योजनांची भूमिका यांचा आर्थिक दृष्टिकोनातून अभ्यास करण्यात आला आहे.

या संशोधनासाठी भारत सरकारचे आर्थिक सर्वेक्षण, कौशल्य विकास व उद्योजकता मंत्रालयाचे अहवाल, आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटनेचे अहवाल, रोजगारविषयक उपलब्ध आकडेवारी आणि संबंधित संशोधन साहित्य यांचा दुय्यम माहिती म्हणून उपयोग करण्यात आला आहे. पुढील टप्प्यात ३०० ते ५०० युवकांचे प्रत्यक्ष सर्वेक्षण करून प्राथमिक माहिती मिळविता येईल.

अभ्यासातून असे स्पष्ट होते की कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा रोजगारावर परिणाम केवळ रोजगार कमी होणे किंवा वाढणे एवढ्यापुरता मर्यादित नाही. त्याऐवजी रोजगाराचे स्वरूप, कामाची पद्धत, आवश्यक कौशल्ये आणि मानवी भांडवलाची गुणवत्ता यामध्ये मूलभूत बदल घडत आहेत. त्यामुळे युवकांनी पारंपरिक शिक्षणासोबत डिजिटल कौशल्ये, कृत्रिम बुद्धिमत्ता वापरण्याचे ज्ञान, विश्लेषणात्मक विचार, सर्जनशीलता, समस्या सोडविण्याची क्षमता आणि सतत नवीन कौशल्ये आत्मसात करण्याची तयारी विकसित करणे आवश्यक आहे.

बीज शब्द :- कृत्रिम बुद्धिमत्ता, युवक, रोजगारक्षमता, कौशल्य विकास, श्रमबाजार, डिजिटल अर्थव्यवस्था, मानवी भांडवल

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

प्रस्तावना

आजच्या आधुनिक युगात विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात अत्यंत वेगाने परिवर्तन होत आहे. डिजिटल तंत्रज्ञान, संगणकीकरण, स्वयंचलित यंत्रणा, बिग डेटा आणि इंटरनेट यांसारख्या तंत्रज्ञानाने मानवी जीवनाच्या विविध क्षेत्रांमध्ये आमूलाग्र बदल घडवून आणले आहेत. या तांत्रिक परिवर्तनाच्या प्रक्रियेत कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI) हे अत्यंत प्रभावशाली आणि भविष्यातील अर्थव्यवस्थेवर दूरगामी परिणाम करणारे तंत्रज्ञान म्हणून उदयास आले आहे. मानवी बुद्धिमत्तेप्रमाणे माहितीचे आकलन करणे, विश्लेषण करणे, निर्णय घेणे, समस्या सोडविणे, भाषेचे आकलन करणे आणि विशिष्ट कार्ये स्वयंचलितपणे पार पाडणे या क्षमतांमुळे कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा वापर दिवसेंदिवस वाढत आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा प्रभाव केवळ तंत्रज्ञान क्षेत्रापुरता मर्यादित राहिलेला नाही. उत्पादन, बँकिंग, वित्त, शिक्षण, आरोग्य, शेती, वाहतूक, व्यापार, प्रशासन, सेवा क्षेत्र आणि माहिती-तंत्रज्ञान अशा विविध क्षेत्रांमध्ये AI चा वापर वाढत आहे. उद्योगांमध्ये उत्पादनक्षमता वाढविणे, खर्च कमी करणे, वेळेची बचत करणे, ग्राहकांच्या गरजा समजून घेणे आणि निर्णयप्रक्रिया अधिक कार्यक्षम बनविणे यासाठी कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा उपयोग केला जात आहे. त्यामुळे अर्थव्यवस्थेच्या उत्पादन आणि सेवा क्षेत्रांच्या कार्यपद्धतीत महत्त्वपूर्ण बदल घडून येत आहेत.

या तांत्रिक बदलांचा सर्वाधिक महत्त्वाचा परिणाम रोजगाराच्या स्वरूपावर आणि रोजगारक्षमतेवर होत आहे. कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे काही नियमित, पुनरावृत्तीची आणि नियमांवर आधारित कामे स्वयंचलित होण्याची शक्यता वाढली आहे. परिणामी काही पारंपरिक रोजगारांमध्ये मानवी श्रमाची आवश्यकता कमी होऊ शकते. दुसरीकडे, AI च्या विकासामुळे कृत्रिम बुद्धिमत्ता, डेटा विश्लेषण, सायबर सुरक्षा, सॉफ्टवेअर, डिजिटल सेवा, रोबोटिक्स, मशीन लर्निंग आणि AI व्यवस्थापन यांसारख्या नवीन क्षेत्रांमध्ये रोजगाराच्या संधी निर्माण होत आहेत. त्यामुळे कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही केवळ रोजगार कमी करणारी शक्ती नसून रोजगाराचे स्वरूप बदलणारी आणि नवीन रोजगार निर्माण करणारी आर्थिक शक्ती म्हणूनही पाहणे आवश्यक आहे.

भारताच्या संदर्भात या विषयाला विशेष महत्त्व प्राप्त होते. भारत हा मोठ्या युवा लोकसंख्येचा देश असून देशाच्या आर्थिक विकासात युवकांचे योगदान अत्यंत महत्त्वाचे आहे. दरवर्षी मोठ्या संख्येने युवक शिक्षण पूर्ण करून रोजगाराच्या बाजारपेठेत प्रवेश करतात. त्यामुळे युवकांना त्यांच्या शैक्षणिक पात्रतेनुसार आणि कौशल्यांनुसार रोजगार उपलब्ध करून देणे हे भारतासमोरील महत्त्वाचे आर्थिक आव्हान आहे. अशा परिस्थितीत कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा वाढता वापर युवकांसाठी एकीकडे रोजगाराच्या नवीन संधी निर्माण करीत असताना दुसरीकडे त्यांच्या पारंपरिक कौशल्यांची उपयुक्तता आणि रोजगाराच्या पद्धतींबाबत नवीन प्रश्न निर्माण करीत आहे.

AI आधारित अर्थव्यवस्थेमध्ये रोजगारक्षमता (Employability) ही संकल्पना अधिक महत्त्वाची ठरत आहे. केवळ पदवी किंवा पारंपरिक शैक्षणिक पात्रता असणे पुरेसे न राहता युवकांकडे डिजिटल साक्षरता, संगणक कौशल्य, डेटा विश्लेषण, तांत्रिक ज्ञान, समस्या सोडविण्याची क्षमता, सर्जनशील विचार, संवादकौशल्य आणि बदलत्या तंत्रज्ञानाशी जुळवून घेण्याची क्षमता असणे आवश्यक ठरत आहे. त्यामुळे युवकांना रोजगारक्षम बनविण्यासाठी शिक्षणाबरोबरच कौशल्यविकास, पुनःकौशल्यविकास (Reskilling) आणि कौशल्यवृद्धी (Upskilling) यांना विशेष महत्त्व प्राप्त झाले आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा परिणाम सर्व युवकांवर समान स्वरूपाचा असेलच असे नाही. शिक्षणाची उपलब्धता, आर्थिक परिस्थिती, डिजिटल साधनांची उपलब्धता, इंटरनेट सुविधा, ग्रामीण-शहरी अंतर आणि तांत्रिक कौशल्यांमधील फरक यांमुळे AI आधारित रोजगाराच्या संधींच्या लाभामध्ये असमानता निर्माण होऊ शकते. विशेषतः ग्रामीण आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांतील युवकांना आधुनिक तंत्रज्ञानाशी संबंधित कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी आवश्यक सुविधा उपलब्ध करून देणे

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

ही महत्त्वाची गरज आहे. त्यामुळे AI च्या विकासाबरोबरच समावेशक रोजगार आणि समान कौशल्यसंधी निर्माण करणे आवश्यक आहे.

आर्थिक दृष्टिकोनातून पाहता, कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे उत्पादकता, उत्पादनक्षमता, उद्योगांची कार्यक्षमता आणि आर्थिक वाढ यांना चालना मिळू शकते. नवीन व्यवसाय, स्टार्टअप, डिजिटल सेवा आणि उद्योजकतेच्या संधी निर्माण होण्याची शक्यता आहे. मात्र, त्याच वेळी कौशल्यविहीन किंवा तंत्रज्ञानाशी जुळवून न घेणाऱ्या कामगारांसाठी रोजगाराच्या संधी कमी होण्याचा धोका निर्माण होऊ शकतो. त्यामुळे AI मुळे निर्माण होणारे रोजगारनिर्मिती आणि रोजगारविस्थापन हे दोन्ही पैलू समजून घेणे आवश्यक आहे.

या पार्श्वभूमीवर "कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर होणारा परिणाम : भारतातील संधी आणि आव्हानांचा आर्थिक अभ्यास" हा विषय महत्त्वपूर्ण ठरतो. प्रस्तुत अभ्यासामध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर होणारा सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम, AI मुळे निर्माण होणाऱ्या नवीन रोजगाराच्या संधी, पारंपरिक रोजगारांमध्ये होणारे बदल, युवकांना आवश्यक असणारी नवीन कौशल्ये आणि रोजगाराच्या बदलत्या स्वरूपाचा अभ्यास करण्यात येणार आहे. तसेच भारतातील युवकांसमोरील प्रमुख आव्हाने, कौशल्यविकासाची आवश्यकता आणि AI च्या युगात शासन व शिक्षणसंस्थांची भूमिका यांचाही विचार करण्यात येणार आहे.

महत्त्व :-

आजच्या आधुनिक आणि तंत्रज्ञानाधारित अर्थव्यवस्थेमध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI) ही आर्थिक व सामाजिक परिवर्तनाची महत्त्वपूर्ण शक्ती बनली आहे. उत्पादन, सेवा, बँकिंग, शिक्षण, आरोग्य, व्यापार, वाहतूक, कृषी आणि माहिती-तंत्रज्ञान अशा विविध क्षेत्रांमध्ये AI चा वापर झपाट्याने वाढत आहे. या तंत्रज्ञानामुळे पारंपरिक कामांच्या स्वरूपात बदल होत असून नवीन प्रकारच्या रोजगाराच्या संधी निर्माण होत आहेत. त्यामुळे विशेषतः युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा होणारा परिणाम समजून घेणे अत्यंत महत्त्वाचे ठरते.

भारत हा मोठ्या युवा लोकसंख्येचा देश आहे. देशाच्या आर्थिक विकासामध्ये युवकांचा सहभाग महत्त्वपूर्ण आहे. युवकांकडे आवश्यक कौशल्ये, तांत्रिक ज्ञान आणि बदलत्या रोजगाराच्या गरजांशी जुळवून घेण्याची क्षमता असल्यास कृत्रिम बुद्धिमत्ता भारतासाठी मोठी आर्थिक संधी ठरू शकते. AI मुळे डेटा विश्लेषण, सॉफ्टवेअर, डिजिटल मार्केटिंग, ऑटोमेशन, सायबर सुरक्षा, मशीन लर्निंग आणि इतर नवीन क्षेत्रांमध्ये रोजगाराच्या संधी निर्माण होऊ शकतात. त्यामुळे युवकांच्या कौशल्यविकासासाठी AI आधारित शिक्षण व प्रशिक्षणाची आवश्यकता स्पष्ट होते.

दुसरीकडे, कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे काही पारंपरिक आणि पुनरावृत्तीची कामे यंत्रांद्वारे केली जाण्याची शक्यता वाढत आहे. त्यामुळे कमी कौशल्य असलेल्या कामगारांच्या रोजगारावर दबाव निर्माण होऊ शकतो. विशेषतः युवकांकडे आवश्यक डिजिटल व तांत्रिक कौशल्ये नसल्यास त्यांच्या रोजगारक्षमतेवर नकारात्मक परिणाम होण्याची शक्यता आहे. या पार्श्वभूमीवर AI मुळे निर्माण होणाऱ्या रोजगाराच्या संधी आणि रोजगाराच्या जोखमी यांचा आर्थिक दृष्टिकोनातून अभ्यास करणे आवश्यक आहे.

या संशोधनाचे आणखी एक महत्त्व म्हणजे शिक्षण आणि कौशल्यविकासाच्या धोरणांना दिशा देणे. भविष्यातील रोजगार बाजारपेठेच्या गरजा लक्षात घेऊन युवकांना कोणती कौशल्ये आवश्यक आहेत, कोणत्या प्रकारचे प्रशिक्षण दिले पाहिजे आणि शिक्षणपद्धतीमध्ये कोणते बदल करणे आवश्यक आहे, याबाबत या अभ्यासातून महत्त्वपूर्ण माहिती मिळू शकते.

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

तसेच, सरकारसाठीही या अभ्यासाचे विशेष महत्त्व आहे. AI मुळे रोजगारनिर्मितीला चालना देण्यासाठी तसेच तंत्रज्ञानामुळे रोजगार गमावण्याचा धोका कमी करण्यासाठी सरकारला कौशल्यविकास, डिजिटल शिक्षण, पुनःप्रशिक्षण (Reskilling), नवीन कौशल्य प्रशिक्षण (Upskilling) आणि रोजगाराभिमुख धोरणे आखता येऊ शकतात.

एकूणच, कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही युवकांसाठी केवळ रोजगार कमी करणारी तंत्रज्ञानव्यवस्था नसून नवीन रोजगार, नवीन कौशल्ये आणि उद्योजकतेच्या संधी निर्माण करणारी आर्थिक शक्तीही ठरू शकते. त्यामुळे भारतातील युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर AI चा सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम, उपलब्ध संधी, संभाव्य आव्हाने आणि आवश्यक कौशल्यबदल यांचा अभ्यास करणे भविष्यातील समावेशक आणि शाश्वत आर्थिक विकासाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

भारताकडे मोठ्या प्रमाणावर युवा मनुष्यबळ उपलब्ध आहे. या मनुष्यबळाला योग्य कौशल्ये दिल्यास त्याचा देशाच्या आर्थिक विकासासाठी मोठ्या प्रमाणात उपयोग होऊ शकतो..

कौशल्य आणि रोजगार यांचा संबंध

शैक्षणिक पात्रतेसोबत व्यावसायिक आणि तांत्रिक कौशल्ये असणे रोजगारक्षमतेसाठी आवश्यक होत आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. कृत्रिम बुद्धिमत्तेची संकल्पना स्पष्ट करणे.

२. कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि युवकांची रोजगारक्षमता यांच्यातील संबंधाचा अभ्यास करणे.

३. कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे निर्माण होणाऱ्या नवीन रोजगाराच्या संधींचा अभ्यास करणे.

४. कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे पारंपरिक रोजगारांवर होणाऱ्या संभाव्य परिणामांचा अभ्यास करणे.

५. भविष्यातील रोजगारासाठी आवश्यक असणारी कौशल्ये ओळखणे.

६. युवकांच्या कौशल्यविकासामध्ये शिक्षणव्यवस्थेची भूमिका स्पष्ट करणे.

७. ग्रामीण आणि शहरी युवकांमधील डिजिटल कौशल्यातील फरकाचा अभ्यास करणे.

८. सरकारी कौशल्यविकास योजनांच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहीतके:

1. कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या वाढत्या वापरामुळे भारतीय युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर लक्षणीय परिणाम होत आहे.
2. कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे पारंपरिक रोजगाराच्या काही संधी कमी होत असल्या तरी नवीन प्रकारच्या रोजगाराच्या संधी निर्माण होत आहेत.
3. डिजिटल, तांत्रिक आणि AI संबंधित कौशल्ये असलेल्या युवकांची रोजगारक्षमता इतर युवकांच्या तुलनेत अधिक आहे.
4. युवकांमध्ये आवश्यक कौशल्यांचा अभाव असल्यास कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे त्यांच्या रोजगाराच्या संधींवर नकारात्मक परिणाम होण्याची शक्यता आहे.

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात येईल. या संशोधनाचा मुख्य उद्देश कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या वाढत्या वापरामुळे भारतीय युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर होणारे सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम समजून घेणे हा आहे. त्याचबरोबर AI मुळे निर्माण होणाऱ्या नवीन रोजगाराच्या संधी, पारंपरिक रोजगारासमोरील आव्हाने, आवश्यक कौशल्यांमधील बदल आणि युवकांसमोरील भविष्यातील रोजगाराच्या संधींचा आर्थिक दृष्टिकोनातून अभ्यास केला जाईल.

या संशोधनासाठी प्राथमिक आणि दुय्यम अशा दोन्ही प्रकारच्या माहितीचा वापर करण्यात येईल. प्राथमिक माहिती संकलित करण्यासाठी निवडक युवकांकडून संरचित प्रश्नावलीच्या माध्यमातून माहिती घेतली जाईल. प्रश्नावलीमध्ये युवकांचे वय, शैक्षणिक पात्रता, रोजगाराची स्थिती, व्यवसायाचे स्वरूप, डिजिटल कौशल्ये, कृत्रिम बुद्धिमत्तेविषयीचे ज्ञान, AI साधनांचा वापर, AI मुळे रोजगाराच्या संधी वाढतील किंवा कमी होतील याबाबतची मते आणि भविष्यात आवश्यक असणाऱ्या कौशल्यांविषयी माहिती घेण्यात येईल. या अभ्यासासाठी प्रामुख्याने १८ ते ३५ वयोगटातील युवकांचा विचार करण्यात येईल. यामध्ये विद्यार्थी, रोजगार शोधणारे युवक, नोकरी करणारे युवक आणि स्वयंरोजगार करणाऱ्या युवकांचा समावेश केला आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे निर्माण होणाऱ्या रोजगाराच्या संधी

1. नवीन रोजगाराच्या संधी – कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे AI Developer, Data Analyst, Machine Learning Specialist, AI Trainer यांसारख्या नवीन रोजगाराच्या संधी निर्माण होत आहेत.
2. माहिती-तंत्रज्ञान क्षेत्राचा विस्तार – AI मुळे सॉफ्टवेअर, डेटा सायन्स, मशीन लर्निंग, सायबर सुरक्षा आणि ऑटोमेशन क्षेत्रात रोजगाराच्या संधी वाढत आहेत.
3. बँकिंग व वित्तीय क्षेत्रातील संधी – ग्राहक सेवा, आर्थिक डेटा विश्लेषण, फसवणूक शोधणे आणि जोखीम व्यवस्थापन यांसारख्या कामांमध्ये AI चा वापर वाढत आहे.
4. शिक्षण क्षेत्रातील संधी – AI आधारित शिक्षण, ऑनलाइन शिक्षण, डिजिटल शैक्षणिक सामग्री आणि वैयक्तिकृत शिक्षणामुळे नवीन रोजगाराच्या संधी निर्माण होत आहेत.
5. आरोग्य क्षेत्रातील संधी – रोगनिदान, वैद्यकीय माहितीचे विश्लेषण, डिजिटल आरोग्यसेवा आणि आरोग्यविषयक संशोधनामध्ये AI चा वापर वाढत आहे.
6. कृषी क्षेत्रातील संधी – स्मार्ट शेती, हवामानाचा अंदाज, पिकांचे निरीक्षण, मातीचे विश्लेषण आणि पीक रोग ओळखण्यासाठी AI चा वापर होत आहे.
7. डिजिटल मार्केटिंगच्या संधी – AI च्या मदतीने जाहिरात, ग्राहकांचे विश्लेषण, सोशल मीडिया व्यवस्थापन आणि डिजिटल मार्केटिंगमध्ये नवीन संधी उपलब्ध होत आहेत.
8. स्वयंरोजगाराच्या संधी – युवक AI आधारित डिजिटल सेवा, कंटेंट निर्मिती, डिझाइन, भाषांतर आणि ऑनलाइन सेवा देऊन स्वयंरोजगार सुरू करू शकतात.
9. उद्योजकतेला चालना – AI आधारित नवीन व्यवसाय, स्टार्टअप आणि डिजिटल सेवा सुरू करण्यासाठी युवकांना मोठ्या प्रमाणावर संधी उपलब्ध होत आहेत.

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

10. नवीन कौशल्यविकासाच्या संधी – AI मुळे युवकांना डिजिटल कौशल्ये, डेटा विश्लेषण, प्रोग्रामिंग, मशीन लर्निंग आणि AI टूल्स शिकण्याची आवश्यकता निर्माण झाली आहे

कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि युवकांची रोजगारक्षमता वाढविण्यातील कौशल्य अंतर

AI मुळे रोजगाराच्या नवीन संधी निर्माण होत असल्या तरी त्या संधींचा लाभ घेण्यासाठी युवकांकडे आवश्यक डिजिटल, तांत्रिक, विश्लेषणात्मक आणि AI संबंधित कौशल्ये असणे आवश्यक आहे. अनेक युवकांकडे शैक्षणिक पात्रता असूनही आधुनिक तंत्रज्ञानाशी संबंधित आवश्यक कौशल्यांचा अभाव असल्यामुळे त्यांना उपलब्ध रोजगाराच्या संधींचा पुरेपूर लाभ घेता येत नाही. त्यामुळे शिक्षण आणि उद्योगांच्या बदलत्या कौशल्य गरजा यांच्यातील अंतर हे युवकांच्या रोजगारक्षमतेसमोरील महत्त्वाचे आव्हान आहे.

या संदर्भात Upskilling, Reskilling, डिजिटल शिक्षण आणि AI आधारित प्रशिक्षण यांची भूमिका महत्त्वाची ठरते. शिक्षणसंस्था, शासन आणि उद्योगक्षेत्र यांनी एकत्रितपणे युवकांसाठी रोजगाराभिमुख कौशल्यविकास कार्यक्रम राबविल्यास AI मुळे निर्माण होणाऱ्या संधींचा अधिक प्रभावीपणे उपयोग करता येईल.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि आर्थिक विकास

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा प्रभाव केवळ रोजगारापुरता मर्यादित नाही. त्याचा उत्पादनक्षमता, गुंतवणूक, व्यवसाय, नवकल्पना आणि आर्थिक विकासावरही परिणाम होऊ शकतो.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे उत्पादनक्षमता वाढल्यास उत्पादन खर्च कमी होऊ शकतो. उत्पादनक्षमता आणि स्पर्धात्मकता वाढल्यास नवीन गुंतवणूक आणि व्यवसायाच्या संधी निर्माण होऊ शकतात.

त्यातून नवीन रोजगारही निर्माण होऊ शकतात.

मात्र तंत्रज्ञानामुळे काही रोजगार कमी झाले आणि नवीन रोजगारांसाठी आवश्यक कौशल्ये उपलब्ध झाली नाहीत तर कौशल्य-विसंगती आणि बेरोजगारीची समस्या निर्माण होऊ शकते.

म्हणून कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा आर्थिक लाभ मिळविण्यासाठी तंत्रज्ञानासोबत मानवी भांडवलामध्ये गुंतवणूक करणे आवश्यक आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि युवकांच्या रोजगारक्षमतेशी संबंधित समस्या

1. कौशल्यांमधील तफावत (Skill Gap) – AI आधारित रोजगारासाठी आवश्यक असलेली डिजिटल व तांत्रिक कौशल्ये अनेक युवकांकडे उपलब्ध नाहीत.
2. पारंपरिक रोजगारावर परिणाम – पुनरावृत्तीची आणि नियमित स्वरूपाची काही कामे AI व ऑटोमेशनमुळे कमी होण्याची शक्यता आहे.
3. AI विषयी अपुरे ज्ञान – अनेक युवकांना AI तंत्रज्ञानाचा योग्य वापर, त्याच्या क्षमता आणि रोजगारातील उपयोग याबाबत पुरेशी माहिती नसते.
4. शिक्षण आणि उद्योगाच्या गरजांमध्ये अंतर – शिक्षणसंस्थांमध्ये शिकविले जाणारे कौशल्य आणि उद्योगांना आवश्यक असलेली AI व डिजिटल कौशल्ये यांच्यात तफावत आढळते.

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

5. कौशल्यविकासाच्या संधींची असमानता – ग्रामीण व शहरी युवकांमध्ये इंटरनेट, डिजिटल साधने आणि आधुनिक प्रशिक्षणाच्या उपलब्धतेमध्ये फरक आहे

उपाययोजना:

1. AI आधारित कौशल्यविकास प्रशिक्षण – युवकांसाठी AI, डेटा विश्लेषण, मशीन लर्निंग, डिजिटल मार्केटिंग आणि इतर आधुनिक तंत्रज्ञानाचे प्रशिक्षण उपलब्ध करून द्यावे.
2. शिक्षणक्रमात AI चा समावेश – महाविद्यालये आणि विद्यापीठांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये AI व डिजिटल कौशल्यांशी संबंधित विषयांचा समावेश करावा.
3. Upskilling आणि Reskilling वर भर – विद्यमान युवकांना बदलत्या रोजगार बाजारपेठेनुसार नवीन कौशल्ये शिकण्यासाठी नियमित प्रशिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.
4. उद्योग–शिक्षणसंस्था सहकार्य वाढवणे – उद्योगांच्या प्रत्यक्ष गरजांनुसार युवकांना प्रशिक्षण देण्यासाठी महाविद्यालये आणि उद्योग यांच्यात सहकार्य वाढवावे.
5. ग्रामीण युवकांसाठी विशेष प्रशिक्षण – ग्रामीण भागातील युवकांसाठी कमी खर्चात किंवा मोफत AI व डिजिटल कौशल्य प्रशिक्षण केंद्रे उपलब्ध करून द्यावीत.

तक्ता : AI मुळे युवकांच्या रोजगारक्षमतेवर होणारा परिणाम

1	अभ्यासाचा घटक	आकडेवारी	स्पष्टीकरण
2	AI संबंधीत रोजगरची वाढ	2.9%-6.5%	जानेवारी 2023 ते मार्च 2025 दरम्यान दक्षिण आशियातील एकूण vacancies मध्ये AI-संबंधित job postings चा वाटा 2.9% वरून 6.5% झाला. यावरून AI-संबंधित रोजगाराची मागणी वेगाने वाढत असल्याचे दिसते.
3	AI SKILL ची मागणी	75 % अधिक वेगाने	याच कालावधीत AI skills ची मागणी non-AI roles पेक्षा 75% अधिक वेगाने वाढली. त्यामुळे युवकांसाठी AI आणि डिजिटल कौशल्ये रोजगारक्षमतेच्या दृष्टीने महत्त्वाची ठरत आहेत
4	भारतातील AI कौशल्यांचा वापर	जागतिक सरासरीपेक्षा 2.5 पट	मान प्रकारच्या occupations मध्ये भारतातील AI skills penetration जागतिक सरासरीपेक्षा 2.5 पट असल्याचे सरकारी अहवालात नमूद आहे. यामुळे

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

			भारताकडे AI-सक्षम मनुष्यबळाची चांगली क्षमता असल्याचे दिसते
5	AI/ML रोजगारासाठी पदविधरांची	46.1 %	भारतातील पदवीधरांपैकी 46.1% उमेदवार AI आणि ML roles साठी employable असल्याचे Mercer Mettl च्या अभ्यासात आढळले. यावरून AI रोजगारासाठी कौशल्यविकासाची मोठी आवश्यकता दिसून येते
6	भारतातील AI- EXPOSED WORKFOCE	26%	IMF च्या विश्लेषणानुसार भारतातील सुमारे 26% workers अशा occupations मध्ये आहेत ज्यांच्यावर AI चा लक्षणीय परिणाम होऊ शकतो. त्यापैकी 14% jobs मध्ये AI मानवी कामाला पूरक ठरू शकते, तर सुमारे 12% jobs displacement च्या अधिक जोखमीमध्ये आहेत

संदर्भसूची :

1.Cazzaniga, M. Jaumotte F., Li, L., Melina, G., Panton, A. j. PC., Rockall, E. J., & Mendes Tavares, M. (2024). Gen-AI: Artificial intelligence and the future of work. International Monetary Fund.

2. Green, A. (2024). Artificial intelligence and the changing demand for skills in the labour market. OECD Publishing. https://doi.org.in

3.Gmyrek, P., Berg, J., & Bescond, D. (2023a). Generative AI and jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality (ILO Working Paper No. 96). International Labour Organization. https://doi.org.in

4.Gmyrek, P., Berg, J., & Bescond, D. (2023b). Generative AI and jobs: Policies to manage the transition. International Labour Organization. https://doi.org.in

5. International Labour Organization. (2024). India employment report 2024: Youth employment, education and skills. https://www.ilo.org/publications/india-employment-report-2024-youth-employment-education-and-skills

BODHIVRUKSHA JOURNAL OF DIVERSE DISCIPLINE (BJDD)
An Open-Access, Peer-Reviewed, Multidisciplinary Scholarly Journal | Bi-Monthly | Multilingual | Academic Research
Vol 2, Issue 6 (November-December 2026) (Special Issue 2) | ISSN: 3139-1486 (Online) | ISSN: 3139-9819 (Print)

6. International Labour Organization. (n.d.). Skills for youth employment. https://www.ilo.org/skills-youth-employment

7. Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for generative AI in education and research. UNESCO. https://www.unesco.org.in

8. NASSCOM. (2024, August 19). Advancing India's AI skills: Interventions and programmes needed. https://community.nasscom.in

9. NITI Aayog. (2025). Roadmap for job creation in the AI economy. Government of India. https://www.niti.gov.in

10. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). OECD employment outlook 2023: Artificial intelligence and the labour market. OECD Publishing. https://doi.org.in 11. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2026). Skills in the AI age (OECD Artificial Intelligence Papers No. 60). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/972bd15e-en

12. Press Information Bureau. (2024, November 25). Youth unemployment rates in India lower than global levels. Government of India. https://www.pib.gov.in

13. Press Information Bureau. (2026, February 13). In less than 24 months, India AI Mission has set up a foundation for development of AI ecosystem in the country. Government of India. https://www.pib.gov.in